

9 SEPTEMBER 1970

55e JAARGANG

No. 2763

Vlam in de pan

Meer dan ooit geldt nu in het Nederlandse economische klimaat de waarschuwing van de Commissie van de Europese Gemeenschappen uit haar laatste kwartaalbericht *De economische toestand van de Gemeenschap*: „De vooruitzichten voor de tweede helft van 1970 en de ontwikkeling aan het begin van 1971 maken het voor het *conjunctuurbeleid* dringend noodzakelijk dat de reeds genomen maatregelen tot afremming van de inflatie worden gehandhaafd en zo nodig zelfs uitgebreid”.

De vlam is in de pan geslagen. Het in de Stichting van de Arbeid bereikte akkoord over de f. 400 bruto heeft averechts gewerkt: de opgelaaide arbeidsconflicten zijn door het akkoord niet bezworen, doch hebben zich integendeel als een olievlek verspreid over andere bedrijven en bedrijfstakken. Vergeefs proberen VNO en NCW de wassende stroom in te dammen, o.a. door drie dagen na het akkoord via een persbericht alle aangesloten ondernemingen nog eens te herinneren aan het feit dat in het akkoord sprake was van een *maximum* van f. 400. Daarmee versterken de werkgeversverbonden de indruk, dat zij zich ten tijde van de overeenkomst onvoldoende de consequenties van het Stichtingsakkoord hebben gerealiseerd en een beoordelingsfout hebben gemaakt. Wie in de huidige conjuncturele fase, die o.a. gekenmerkt wordt door een zeer overspannen arbeidsmarkt, een bepaald bedrag noemt als mogelijke tegemoetkoming aan werknemersverlangens, is bepaald naïef wanneer hij veronderstelt dat — als eenmaal dat bedrag genoemd is — op lokaal en brancheniveau alle nuances van „maximaal” en van „alleen bedrijven die iets met het koppelbazenvraagstuk te maken hebben” in acht zullen worden genomen. Een maximum wordt aldus een algemene norm, zelfs in bedrijven en branches waar redenen noch aanleidingen aanwezig waren om de CAO's open te breken.

Wie de gevolgen van het Stichtingsakkoord juistertaxeerden waren de vakcentrales. NVV-voorzitter Kloos sprak nog dezelfde avond in een commentaar over de consequenties ervan voor de, niet door koppelbazen en stakingsacties bedreigde, rest van het bedrijfsleven. Toch zitten er ook voor de vakcentrales schaduwkanten aan het akkoord. Onderhandelaars van de bonden worden in

sommige branches onder de voet gelopen door wildestakings- en actiecomités, die méér willen en de positie van de betreffende bonden daar duidelijk verzwakken. Soortgelijke acties zullen ongetwijfeld in de nu nog rustige branches volgen, wanneer het de bonden daar niet mocht gelukken om de volle f. 400 uit de onderhandelingen te slepen.

Gegeven de toch reeds grote conjuncturele oververhitting van onze economie, zal het duidelijk zijn dat die f. 400 extra — indien algemene regel in de meeste bedrijfstakken — een inflatoire impuls aan de Nederlandse economie zal geven die zij niet dragen kan. Het reeds geciteerde kwartaalbericht van de Commissie van de Europese Gemeenschappen zegt dat in de komende maanden nog sterker dan voorheen het Nederlandse krediet- en begrotingspolitieke instrumentarium op inflatiebestrijding moet worden gericht en dat vooral een beter gebruik dient te worden gemaakt van de budgettaire mogelijkheden daartoe. Die aanbeveling krijgt door de recente gebeurtenissen een nog dwingender karakter.

Met belangstelling wordt daarom de Miljoenennota 1971 tegemoetgezien. Gegeven de praktische onmogelijkheid het snoeimes te zetten in de overheidsuitgaven, zódanig dat het in macro-economisch opzicht zoden aan de dijk zet, zal de regering vooral aan de belastingzijde conjunctureel soelaas moeten zoeken. Indirecte belastingen zullen nieuwe afwentelingsproblemen oproepen; conjuncturele verlichting zal dus in de sfeer van de directe belastingen moeten worden gezocht¹. Aangezien het Kabinet-De Jong volgens de laatste berichten onverkort de tweede tranche van de inflatiecorrectie per 1 januari 1971 blijft handhaven, zal er weinig anders voor minister Witteveen opzitten dan per diezelfde datum — bijvoorbeeld naar Westduits model — een algemene (tijdelijke) verhoging met een paar procentjes van het tarief van de meeste directe belastingen, de inkomstenbelasting voorop, af te kondigen. Als de conjuncturele situatie tenminste niet nog eerder ingrijpen noodzakelijk maakt!

dR

¹ Uiteraard wel op voorwaarde dat de aldus afgeroomde gelden niet door de overheid in de bestedingssfeer worden gebracht.

Inhoud

Vlam in de pan	845
Korthheidshalve	846
Drs. J. P. Pronk: Verenig de Naties	847
Drs. R. Jurriëns: Mammoetwet en arbeidsmarkt ..	848
J. Müller: Een glas Rotterdams water	849
Drs. J. M. G. Pieters: Inkomens in Limburg	850
C. P. A. Bakker: „Sociale” versus „economische” huren (met een naschrift van A. C. de Goederen)	852
Drs. P. van Zuuren: Normalisatieruimte	855
Dr. A. Vondeling: „Frysk eigene” en industrialisatie	858
Mededelingen	857
Ingezonden	860

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit*

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

*Adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg*

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

*Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

*Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50; Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.*

*Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.*

*Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.*

Korthheidshalve

„Het is nu wel overduidelijk dat het bedrijfsleven niet is opgewassen tegen de vakbonden in de loonstrijd, tenzij en totdat de regering daarbij de toon aan geeft”. Aldus *The Economist* (5 september) over de aanzienlijke looneisen die dezer dagen door Engelse vakbonden op onderhandelingstafels worden gelegd. De enige werkgever die groot genoeg is om weerstand te bieden tegen de houding van stakers op dit moment is de regering zelf of haar genationaliseerde bedrijven, aldus het weekblad. De ervaringen van de afgelopen maanden bewijzen dat niet slechts individuele bedrijven maar ook lokale autoriteiten op den duur voor de stakerseisen door de knieën gaan. Hand over hand neemt de invloed van de militante stakerscomités toe. „Militancy pays” is de slogan na de Britse havenstaking. Niet alleen worden de eisen voor loonstijging procentueel gezien steeds groter, zij volgen elkaar ook in een steeds sneller tempo op. Vele groepen presenteren nieuwe hoge eisen op een tijdstip ten tijde waarvan nog geen jaar verstreken is sedert de laatste loonstijging werd overeengekomen. Recent voorbeeld vormt het winkelpersoneel. In maart jongstleden gingen hun lonen met minimaal 7% omhoog; nu hebben zij claims van 20% verhoging (mannen) en 35% (vrouwen) op tafel gelegd, plus een eis tot werktijdverkorting van 42 tot 40 uur. Ander voorbeeld: de handarbeiders in gemeentedienst; zij hebben in oktober 1969 8% meer gekregen, de vuilnisophalers zelfs 16%; nu vragen zij allen 37%. Dit zijn geen uitzonderingen; het overgrote deel van de looneisen van de laatste maanden ligt tussen de 20 en 40% verhoging. En was het nu nog maar zo dat het juist de laagstbetaalde categorieën werknemers waren, die de hoogste stijgingspercentages wisten te toucheren; dan kon het rechtvaardigheidsgevoel daarmee nog vrede hebben. Volgens *The Economist* echter zouden juist deze groepen niet zo veel succes hebben als de andere in de huidige „wage rush”; ja, hun loonstijgingen zouden in sommige bedrijfstakken zelfs niet eens gelijke tred hebben kunnen houden met de gestegen kosten van levensonderhoud. (dR)

„Tut om Gottes willen etwas Tapferes”. Deze uitspraak van Zwingli zou, volgens Helmut Stodieck in *Wirtschaftsdienst* van augustus jl., als motto kunnen dienen voor de zitting van de Westduitse regering op 6/7 juli jl., toen Bundeswirtschaftsminister Schiller zijn voorstellen voor conjunctuuraufremmende maatregelen eindelijk door het Kabinet zag aangenomen. Met deze maatregelen werd de geld- en kredietpolitiek van de Bundesbank ontlast en kwam binnen het budgettaire beleid van de overheid een verschuiving tot stand van uitgavenpolitiek naar belastingmaatregelen. Hoe „tapferes” deze maatregelen waren bleek wel uit de kritische reacties erop. Zo véél waardering zij in het buitenland mochten genieten (OECD, Europese Commissie), zo weinig weerklank ondervonden zij in West-Duitsland zelf. Ondernemers, werkgevers en werknemers, zij allen oefenden veel kritiek uit op het fiscale pakketje van Schiller. Ten onrechte volgens Stodieck. Het verwijt van de oppositie houdt o.a. in dat een voorziene stijging van de uitgaven van de centrale overheid in 1971 met ca. 12% weinig past in de stabilisatieplannen van de Bondsregering. In 1971 echter zal volgens Stodieck geen sprake meer zijn van conjuncturele oververhitting, juist als gevolg van de getroffen maatregelen. In de dan optredende ontspanning behoeft een dergelijke stijging van de overheidsuitgaven geen ongunstige conjuncturele uitwerking te hebben. Wat de reacties van de werkgevers- en werknemersorganisaties betreft, hun kritiek zou typisch die van slechts één belang in het oog houdende belangengroepen zijn. Die van de werknemers omdat het besteedbare inkomen wordt aangetast, die van de werkgevers omdat het investeringsvermogen van het bedrijfsleven zou worden bedreigd. Wanneer echter de conjuncturele toestand zich sneller ontspant dan oorspronkelijk werd verwacht of zelfs een eventuele recessie dreigt, dan zullen de nu getroffen maatregelen moeten worden afgezwakt. „Vorsicht ist der bessere Teil der Tapferkeit”. (dR)

Verenig de Naties

Dit jaar bestaat de organisatie van de Verenigde Naties 25 jaar. Tot uitbundige festiviteiten zal dit geen aanleiding geven. Eerder zal bij de herdenking een gevoel van teleurstelling overheersen, omdat de VN niet geworden is tot hetgeen men er bij de oprichting van verwachtte. Eigenlijk was dat toen reeds te voorzien. De opstellers van het Handvest voelden er weinig voor hun soevereine rechten in ruimte mate aan de nieuwe organisatie af te staan. Daarvoor waren er te veel verschillende belangen en was het onderlinge vertrouwen te gering. Tijdens de koude oorlog nam deze bereidheid nog verder af. Ook de jonge staten in de derde wereld konden maar moeilijk iets van hun pas veroverde politieke onafhankelijkheid opgeven. Velen identificeren de VN daarom met machteloze resoluties, machtige veto's, veel „red tape” en chronische geldtekorten.

Echter, de toegenomen onderlinge afhankelijkheid tussen de landen moge weliswaar nog nauwelijks geleid hebben tot daaraan beantwoordende vormen van politieke organisatie, toch doen zich op een aantal terreinen zulke grote, wereldwijde problemen voor dat de behoefte aan internationale afspraken en regelingen zich steeds duidelijker doet gevoelen. Dat geldt met name voor drie gebieden: de internationale veiligheid, welzijn en ontwikkeling, en de rechten van de mens. De nationale politieke kaders bieden onvoldoende mogelijkheden om voor de vraagstukken die zich op deze gebieden voordoen oplossingen te bieden. Nodig is een politieke schaalvergroting van mondiale omvang, wanneer wij tenminste „peace, justice en progress” willen voor iedereen. In grote lijnen betekent dit: uitbreiding van internatio-

nale samenwerking, vergroting van politieke en economische verbanden, alsmede overdracht van bepaalde bevoegdheden door regeringen aan boven-nationale organen.

Daarom moet de VN slechts gezien worden als een begin, als een poging tot anticipatie. Geanticipeerd is er. Op het terrein van de internationale veiligheid werd in het kader der VN enkele malen met succes een vredesmacht ingezet en kwamen de eerste internationale afspraken tot wapenbeheersing tot stand. Op het terrein van welzijn en ontwikkeling ontstonden gespecialiseerde organisaties en werd een begin gemaakt met een internationale ontwikkelingsstrategie. Op het terrein van de mensenrechten werden de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens alsmede de dekolonisatie-resolutie tot normen die beginnen te functioneren.

Dat de vooruitgang op deze en andere terreinen niet voldoende is geweest, is voor het overgrote deel te wijten aan de geringe bereidheid van de afzonderlijke naties om aan de VN en haar gespecialiseerde organen de hiervoor noodzakelijke macht en bevoegdheid te schenken. Daarom zal het 25-jarig bestaan van deze organisatie alleen dan zinvol gevierd kunnen worden wanneer de anticipatie wordt gehonoreerd door haar nu meer politieke en economische macht toe te kennen.

In Nederland wordt daartoe in de komende Vredesweek, die als thema heeft „Verenig de Naties” — let op de imperatief die het adjectief vervangt — een exemplarisch actiemodel gelanceerd: de actie „VN-velop met inhoud”. Hiermee wordt beoogd de 25-jarige VN een politiek en financieel geschenk aan te bieden. Het financiële geschenk zou moeten bestaan uit een bedrag van f. 25 mln. ter gedeeltelijke finan-

ciering van de gecumuleerde tekorten. Belangrijker dan dit is het politieke geschenk dat zou dienen te bestaan uit: 1. de parlementaire ratificatie van enkele reeds lang door de VN aangevaarde verdragen op de rechten van de mens, zoals het Verdrag op de Burgerlijke en Politieke Rechten van de Mens, het Verdrag op de Economische, Sociale en Culturele Rechten van de Mens, en het Verdrag tot Uitbanning van alle vormen van Rassendiscriminatie; en 2. een aankondiging van de Nederlandse regering dat zij besloten heeft van belangrijke resoluties, die in de VN mede door de Nederlandse stem worden aangevaard, de consequenties voor Nederland in bestuursmaatregelen of in wetgeving te verwerken.

Het gaat in deze exemplarische actie om de doorbreking van de nationale soevereiniteit ten gunste van bovennationaal gezag. Niet vanuit een wereldvreemd denken over een wereldregering en zo. Het instellen en versterken van bovennationaal gezag, nodig ter verkleining van tegenstellingen, vereist eigenlijk een wereld waarin de tegenstellingen eerst veel kleiner zijn geworden. Het doorbreken van deze vicieuze cirkel kan slechts stapsgewijs gebeuren. Een klein stukje bovennationaal gezag kan zeker in de aanvang uitgeoefend worden door instellingen met beperkte bevoegdheden, waaraan de staten een gedeelte van hun eigen zeggenschap hebben overgedragen. Gedwongen door de feiten, op „gezag” van de feiten, zou men kunnen zeggen. Dat proces is reeds aan de gang doch zou versneld moeten worden. Van resolutie tot wet.

Mammoetwet en arbeidsmarkt

DRS. R. JURRIËNS*

Het onderwijs is lang een sociale institutie geweest, een maatschappelijke sector met specifieke functies, welke gekenmerkt werd door vrije, strenge grenzen. Het onderwijs en de arbeidsmarkt werden dan ook als afzonderlijke sectoren beschouwd, waartussen geen duidelijke relaties bestonden. In de jaren zestig ziet men een kentering in deze opvatting optreden¹. De econoom en de politicus kregen meer aandacht voor de functies van het onderwijs., to ascertain the optimum amount of education for achieving specified growth targets”². De onderwijsplanning en de raming van de beroepsbevolking werden meer met elkaar in verband gebracht³. In Nederland ziet men dit eveneens.

R. Ruiter bijvoorbeeld publiceerde enkele voortreffelijke studies over de relatie tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt vanuit het oogpunt van planning op middellange en lange termijn⁴. Het rapport van de commissie-Dal mulder en de oratie van M. Albinski kunnen ook in dit licht bezien worden⁵.

De Wet op het Voortgezet Onderwijs⁶ heeft structurele wijzigingen in het voortgezet onderwijs aangebracht. De vraag is welke gevolgen deze wet — de Mammoetwet — heeft voor de arbeidsmarkt.

Op het Bureau Sociaal-Psychologische Zaken (BSPZ) van het Ministerie van Defensie (Marine) is door schrijver dezes een studie gemaakt van de gevolgen van de Mammoetwet voor de arbeidsmarkt. Ondermeer werd, in samenwerking met Drs. L. J. M. G. Erkens, een prognose opgesteld met betrekking tot de kwantitatieve gevolgen, te weten de aantallen mannelijke abiturienten die in de eerste helft van de jaren zeventig van de scholen zullen komen. Op de aantallen mannelijke abiturienten van het *Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs* (VWO) en het *Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs* (HAVO) in de jaren 1971 tot en met 1975 wordt hier nader ingegaan⁷.

Bij een analyse van de kwantitatieve gevolgen van de Mammoetwet voor de arbeidsmarkt dient onder andere de volgende vraag gesteld te worden: *welke consequenties heeft ten gevolge van de invoering van de Mammoetwet de splitsing van de Hogere Burgerschool (HBS) in VWO en HAVO?*

In de Mammoetwet wordt onder meer gesteld, dat de HBS, in zoverre deze voorbereidde op het wetenschappelijk onderwijs, VWO wordt. In zoverre dit niet gebeurd wordt de HBS een HAVO-opleiding. In het eerste geval wordt de opleidingsduur van vijf op zes schooljaren gebracht, terwijl in het laatste daarentegen de opleidingsduur op vijf schooljaren gehandhaafd blijft. Dit eerste nu heeft consequenties voor wat betreft de aantallen abiturienten die van de scholen voor Voorbereidend Hoger en Middelbaar Onderwijs (VHMO), VWO en HAVO zullen komen. Aangezien de Mammoetwet in augustus 1968 algemeen werd ingevoerd, mag men verwachten dat de gevolgen voor wat

betreft de aantallen abiturienten uit het VHMO, VWO en HAVO met name in 1973 te constateren zullen zijn, zij het overigens dat de aantallen abiturienten uit de experimenterscholen voor VWO en HAVO (die reeds vóór augustus 1968 met hun opleiding begonnen zijn) het beeld enigszins versluieren.

Het „gat” van 1973

Op grond van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), cijfers van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (met name van de Afdeling Onderzoek en Planning) en publikaties van de zo geheten Commissie-Planprocedure werd er een prognose gemaakt van de aantallen mannelijke abiturienten uit het VHMO, VWO en HAVO in de periode 1971 tot en met 1975. In tabel 1 vindt men hiervan een overzicht.

In deze tabel worden afgeronde getallen gegeven. Bovendien zijn enkele schooltypen samengevoegd (bijvoorbeeld gymnasium a en b oude stijl tot gymnasium oude stijl). Voorts dient te worden opgemerkt, dat onder andere gebruik werd gemaakt van gegevens uit het pre-Mammoetstelsel (bijvoorbeeld doorstromings- en geslaagdenpercentages), omdat recentere gegevens niet voorhanden waren. Het is duidelijk dat deze prognose van tijd tot tijd

* De heer Jurriëns studeerde sociologie aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam. Hij is verbonden aan de afdeling Studie en Planning van DSM/NV Staatsmijnen te Geleen.

¹ Vgl. P. Ressenaar: *Arbeidsmarkt en onderwijs*, in „ESB” van 18 december 1968, blz. 1175-1178.

² H. S. Parnes: „Forecasting educational needs for economic and social development”, OECD, Parijs 1962.

³ H. S. Parnes, e.a.: „Manpower forecasting in educational planning”, OECD, Parijs 1965.

⁴ Zie o.a. R. Ruiter: *Education and manpower forecasts*, in „Planning and Development in the Netherlands”, Vol. III, nr. 1/2, 1969, blz. 68 t/m 185.

⁵ „Aantallen academici tot 1980; aanbod en behoefte”, *Academische Raad, Den Haag 1968*; M. Albinski: „Maatschappelijke behoefte aan sociologen”, Assen 1969.

⁶ J. A. A. Verlinden: „De Mammoetwet”, Deventer 1968.

⁷ L. J. M. G. Erkens en R. Jurriëns: „De invloed van de mammoetwet op het aanbod van aspirant-adelborsten”, (Deel IV in de serie: *Onderwijs en Marine. De gevolgen van de Mammoet voor de arbeidsmarkt*), Bureau Sociaal-Psychologische Zaken, Ministerie van Defensie (Marine) Den Haag, april 1970 (interne publikatie).

Tabel 1.

Prognose van het aantal mannelijke abiturienten uit het VHMO, VWO en HAVO in de periode 1971 t/m 1975

	Schooljaar/jaar				
	1971	1972	1973	1974	1975
Gymnasium oude stijl	3.550	3.075	3.050	500	— a)
HBS (5/6-jarig)	11.300	11.325	2.600	— a)	—
VWO	325 b)	725 b)	875 b)	13.300	12.475
waarvan: gymnasium	—	—	—	3.475	3.200
atheneum	—	—	—	9.825	9.275
HAVO c)	3.000	4.000	7.150	6.725	7.050
Totaal	18.175	19.125	13.675	20.525	19.525

Bron: BSPZ Koninklijke Marine.

- a) Het VHMO is uitgefaseerd.
 b) Gezien de kleine aantallen is een nadere differentiatie vooralsnog niet zinvol. Het jaar 1971 is het eerste jaar waarin de VWO-experimenteerscholen abiturienten afleveren.
 c) Exclusief de HAVO verbonden aan de pedagogische academies.

kritisch moet worden gezien tegen de achtergrond van nieuwe gegevens en cijfers.

Men ziet in tabel 1 duidelijk de groei van het VWO en het HAVO, terwijl het VHMO uitfaseert. Eveneens is het „gat” van 1973 zichtbaar. Dit „gat” ontstaat, zoals gezegd, met name als gevolg van de splitsing van de HBS in een zesjarige VWO en een vijfjarige HAVO. Het is evident dat deze ontwikkeling gevolgen kan hebben voor de toestroming naar de universiteiten en hogescholen, het hoger beroepsonderwijs (waaronder sommige vormen van het zogenaamde niet-geregistreerde onderwijs gerangschikt kunnen worden als bijvoorbeeld het Koninklijk Instituut voor de Marine te Den Helder) en de recrutering door het bedrijfsleven.

Het wetenschappelijk onderwijs wordt na 1973 geconfronteerd met een bijvende kleinere toestroming vanuit het VWO in vergelijking (in absolute aantallen) tot het VHMO in het pre-Mammoetstelsel. Althans in de door ons bestreken periode. Alléén het VWO geeft immers onder de vigerende Mammoetwet nog toegang tot het wetenschappelijk onderwijs. Hierbij dient evenwel opgemerkt te worden, dat er tendensen aan te geven zijn die het aannemelijk maken dat de geneigdheid van een VWO-abiturient om naar het wetenschappelijk onderwijs te gaan in de tijd zal toenemen⁸. Tabel 2 geeft dit weer.

Tabel 2.

Overgangpercentages naar het Wetenschappelijk Onderwijs met schooldiploma gymnasium of HBS in de jaren 1954-1965, verdeeld in vier driejaarlijkse perioden (mannen)

Periode van onderzoek	Diploma gymnasium		Diploma HBS		Totaal
	a	b	A	B	
1954-1956	69	85	19	47	48
1957-1959	69	86	24	56	54
1960-1962	72	90	27	59	56
1963-1965	80	93	36	65	62

Bron: CBS.

Het lijkt in de lijn der verwachtingen te liggen dat door de instelling van het VWO de overgangpercentages voor dit type onderwijs sterker zullen stijgen dan voorheen het geval was in het VHMO (zie tabel 2). Hierover evenwel een definitieve uitspraak te doen, is een vorm van koffiedijkijkerij, waar wij ons niet aan zullen wagen.

R. Jurriëns

⁸ „Overgang VHMO/WO en keuze van instelling en faculteit der eerstejaarsstudenten regionaal gezien 1963-1965”, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag 1968.

Een glas Rotterdams water

Ruim een maand geleden lukte het de oppositie in de Tweede Kamer niet het minimum loon van f. 157,50 op f. 160 te brengen. Minister Roolvink was onvermurwbaar. Door hetgeen zich nu aan het loonfront afspeelt, zal het loonpeil met 2 à 3% stijgen. Daarmee wordt de basis gelegd voor een minimum loon van f. 161 à f. 163. Natuurlijk is er geen rechtstreeks verband tussen de recente stakingsgolf en het straks hogere minimum loon. Het is louter een mechanisch verband. Maar er zit wel iets tragisch in de huidige ontwikkeling.

Het ene ogenblik wikt een regering en weegt een volksvertegenwoordiging, en wordt f. 160 per week te zwaar bevonden. Het volgende ogenblik barst een onderhuids woekerend sociaal gezwel open, waardoor en passant het bedrag, dat eerst met zoveel parlementair wapengekletter werd geweigerd, tóch op tafel komt. Uit angst dat een hoger minimum loon het loonniveau te veel in beweging zou brengen vergat men, al krenten tellende, achterom te kijken, waar de grond reeds bezig was open te spijten.

Als we Prof. ter Hoeven, de man die in het begin van de jaren zestig het sociologisch onderzoek in de havens leidde, mogen geloven, dan hebben met name de Rotterdamse werkgevers in het havenbedrijf niets gedaan om de sociale verhoudingen te verbeteren. Alleen de vakbonden, aldus de hoogleraar, hebben lering uit het onderzoek getrokken. De bonden zijn nu echter de gebeten hond en de kwaaië pier.

Het zou echter beter zijn de schuldigen te zoeken bij hen die een grotere invloed hebben op de ontwikkeling van Rotterdam. In de haast om Rotterdam op te stoten in de vaart der havensteden, vergat men een solide sociale basis te scheppen voor het economisch handelen. Snelle groei was de voornaamste zorg. Pendelaars en ingeleende arbeiders van koppelbazen zorgden kwantitatief voor de additioneel benodigde werknemers. Prikkelende bijverschijnselen: reiskostenvergoedingen van de pendelaars en belangrijk hogere netto lonen van de ingeleende arbeiders.

Er zijn plannen om de chaos nog groter te maken. Een nieuwe staalfabriek, sterke expansie van de petrochemische industrie. Dit zal de enorme druk op de arbeidsmarkt nog doen toenemen. Er is een groot tekort aan scheepsruimte. De (gesubsidieerde) scheepsbouw zal de eerstkomende jaren ook een grote vraag naar werknemers blijven uitoefenen.

Vermoedelijk zullen overheid en ondernemers weinig of niets leren van wat er in de afgelopen weken is gebeurd. Er moet immers snel verder worden gebouwd aan de schepen; de achterstand in de havens moet worden weggewerkt. Er zal een dun vliesje over het gezwel groeien en onderhuids zal het voortwoekeren. Men zal een glas drinken, z'n plas aan het wijde water toevertrouwen... en de zaak verder laten zoals-ie was!

Jan Müller

Inkomens in Limburg

DRS. J. M. G. PIETERS*

Inleiding

Indien er van wordt uitgegaan dat het prijspeil binnen Nederland niet zodanige verschillen tussen de regio's vertoont, dat verhoudingen per regio tussen de nominale en de reële inkomens zullen uiteenlopen, dan is het gemiddelde inkomen per inwoner en per gebied een der belangrijkste indicaties van de welvaart. Deze grootte heeft immers niet alleen aan hoeveel de inwoner van een bepaald gebied gemiddeld kan consumeren maar ook — indien althans van meerdere gebieden het gemiddeld inkomen per inwoner bekend is — in welke mate een inwoner van het ene gebied gemiddeld meer of minder kan consumeren dan een inwoner van een ander gebied. Deze laatste, relatieve, welvaartsverschillen zijn voor het welzijnsgevoelen van velen doorslaggevend.

In dit artikel wordt aan de hand van beschikbare gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per inwoner geanalyseerd, zoals deze zich in de periode van 1955, tot en met 1965 per economisch-geografisch gebied in Limburg heeft voorgedaan. Het onderzoek wordt beperkt tot een regionale analyse (per economisch-geografisch gebied) van de inkomensgegevens in Limburg sedert 1955, omdat de huidige — en toekomstige — problematiek van Limburg een bij uitstek regionaal karakter draagt.

Zo zal het geleidelijke sluiten der steenkolenmijnen in eerste instantie in de westelijke, maar vooral in de oostelijke mijnstreek (resp. de economisch-geografische gebieden 124 en 125) ernstige repercussies teweegbrengen. En uit tabel 1 blijkt dat zuidelijk Zuid-Limburg (economisch-geografisch gebied 127) een regio is die gedurende lange tijd een overwegend agrarische signatuur had, doch waar in de loop van de tijd de betekenis voor de beroepsbevolking van andere bedrijfstakken in meerdere mate toenam dan — grosso modo — elders. Ook deze „omwenteling” heeft dus — in bepaald opzicht — een regionaal karakter.

Gemiddeld inkomen: Nederland versus Limburg

Tabel 2 geeft de ontwikkeling per economisch-geografisch gebied aan van het gemiddelde inkomen per inwoner in de periode van 1955 tot en met 1965, zowel in absolute

Tabel 1.

Veranderingen in de structuur der werkgelegenheid in zuidelijk Zuid-Limburg, Limburg en Nederland (percentages totale beroepsbevolking)

	Jaar	Beroepsbevolking (mannen en vrouwen) werkzaam in:		
		Landbouw	Nijverheid	Diensten + overige
Zuidelijk Zuid-Limburg	1947	31,0	38,2	30,8
	1960	13,5	49,3	37,2
Limburg.....	1947	21,9	44,7	33,3
	1960	9,1	53,8	37,1
Nederland	1947	20,6	37,1	42,2
	1960	10,7	42,2	47,1

Bronnen: 1947: CBS: Uitkomsten van de Volks- en Beroepstelling 31 mei 1947.
1960: CBS: 13c Algemene Volkstelling 31 mei 1960. Deel 14, Voornaamste kengetallen per gemeente, tabel 2.

bedragen als in indexcijfers, waarbij respectievelijk de jaren 1955, 1958, 1960 en 1963 als basisjaren fungeren.

Nimmer was in enig economisch-geografisch gebied in Limburg het gemiddelde inkomen per inwoner hoger dan het nationale gemiddelde. Wordt de procentuele ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per inwoner bezien dan blijkt dat deze ontwikkeling in de perioden 1958-1960 en 1963-1965 in het merendeel der economisch-geografische gebieden is achtergebleven bij de nationale ontwikkeling. Een gevolg hiervan is dat aan de in het algemeen gunstige regionale ontwikkeling in de perioden 1955-1958 en 1960-1963 — toen namelijk in nagenoeg alle economisch-geografische gebieden de stijging van het gemiddelde inkomen per inwoner groter was dan nationaal gezien het geval was — in de op deze perioden volgende tijdvakken (namelijk 1958-1960 en 1963-1965) gedeeltelijk afbreuk is gedaan. Opvallend is dat de stijging van het gemiddelde inkomen per inwoner in de oostelijke Mijnstreek (e.g.g. 125) altijd geringer is geweest dan de nationale toeneming.

* De heer Pieters is leraar aan de School voor Hoger Economisch en Administratief Onderwijs te Sittard.

¹ In e.g.g. 122 (midden-Limburg ten Oosten van de Maas) was de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per inwoner in de periode 1963-1965 minder gunstig dan de nationale.

Tabel 2.

De ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per inwoner in Limburg

Economisch-geografisch gebied	Gemiddelde inkomen per inwoner Absoluut (in gulden)				Indexcijfers				
	1955	1958	1960	1963	1965	1958 (1955 = 100)	1960 (1958 = 100)	1963 (1960 = 100)	1965 (1963 = 100)
120 Noord-Limburg	1.237	1.583	1.786	2.363	3.063	128,0	112,8	132,3	129,6
121 Venlo en omstreken	1.564	1.959	2.265	2.931	3.758	125,3	115,6	129,4	128,2
122 Midden-Limburg ten Oosten van de Maas..	1.487	1.829	2.100	2.694	3.435	123,0	114,8	128,3	127,5
123 Midden-Limburg ten Westen van de Maas..	1.226	1.593	1.812	2.366	3.070	129,9	113,7	130,6	129,8
124 Westelijke mijnstreek	1.533	1.913	2.122	2.693	3.375	124,8	110,9	126,9	125,3
125 Oostelijke mijnstreek	1.687	2.087	2.298	2.829	3.510	123,7	110,1	123,1	124,1
126 Maastricht en omstreken	1.664	2.065	2.308	2.975	3.741	124,1	111,8	128,9	125,7
127 Zuidelijk Zuid-Limburg	1.449	1.798	2.005	2.593	3.277	124,1	111,5	129,3	126,4
Limburg	1.520	1.901	2.133	2.713	3.426	125,1	112,2	127,2	126,3
Nederland	1.710	2.122	2.410	3.031	3.869	124,1	113,6	125,8	127,6

Bronnen: CBS: Inkomensverdeling, regionale gegevens (1955, 1958, 1960, 1963);

CBS: *Statistisch Bulletin*, 1970, nr. 52 (20 mei 1970).

De gegevens m.b.t. de gemiddelde inkomens per inwoner in 1965 in de e.g.g.'s 120 t/m 127 zijn eveneens van het CBS afkomstig.

Een meer gedetailleerde analyse van de regionale ontwikkelingen die betrekking heeft op de direct achter ons liggende perioden 1960-1963 en 1963-1965 levert het volgende beeld:

Noord-Limburg (e.g.g. 120), Venlo en omstreken (e.g.g. 121) alsmede midden-Limburg (zowel ten oosten als ten westen van de Maas; e.g.g. 122 en 123) bleken zowel in de periode 1960-1963 als 1963-1965 een ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per inwoner gekend te hebben die gunstiger was dan de nationale ¹. Een stijging — doch in geringere mate — heeft zich in de periode 1960-1963 eveneens voorgedaan in de westelijke mijnstreek (e.g.g. 124), Maastricht en omstreken (e.g.g. 126) en in zuidelijk Zuid-Limburg e.g.g. 127), maar in de periode 1963-1965 bleef de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per inwoner in deze laatstgenoemde gebieden beneden de nationale ontwikkeling. In de beide perioden bleef de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per inwoner in de oostelijke mijnstreek (e.g.g. 125) echter achter zowel ten opzichte van de ontwikkeling zoals die voor de gehele provincie Limburg gold als ten opzichte van de nationale ontwikkeling.

In het algemeen is dus de ontwikkeling sedert 1960 van het gemiddelde inkomen per inwoner in Venlo c.a. en Noord- en Midden-Limburg (resp. e.g.g. 121, 120, 122, 123) relatief gunstiger geweest dan in de beide mijnstreken, Maastricht en zuidelijk Zuid-Limburg (resp. e.g.g. 124, 125, 126, 127). Wanneer dan ook per economisch-geografisch gebied de gemiddelde inkomens per inwoner in de peiljaren uitgedrukt worden in een percentage van het gemiddelde inkomen per inwoner in 1955 (zie tabel 3), dan blijkt dat in 1965 het gemiddelde inkomen per inwoner met name in Noord-Limburg, Venlo c.a. en in midden-Limburg (zowel ten oosten als ten westen van de Maas) meer toegenomen is sedert 1955 dan voor overig Limburg en voor geheel Nederland het geval is geweest.

Tabel 3.

De ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per inwoner per economisch-geografisch gebied sedert 1955. (Index 1955 = 100)

Economisch-geografisch gebied	1958	1960	1963	1965
120 Noord-Limburg	128,0	144,4	191,0	247,6
121 Venlo en omstreken	125,3	144,8	187,4	240,3
122 Midden-Limburg ten Oosten van de Maas	123,0	141,2	181,2	231,0
123 Midden-Limburg ten Westen van de Maas	129,9	147,8	193,0	250,4
124 Westelijke mijnstreek	124,8	138,4	175,7	220,2
125 Oostelijke mijnstreek	123,7	136,2	167,7	208,1
126 Maastricht en omstreken	124,1	138,7	178,8	224,8
127 Zuidelijk Zuid-Limburg	124,1	138,4	179,0	226,2
Limburg	125,1	140,3	178,5	225,4
Nederland	124,1	140,9	177,3	226,3

Bron: Tabel 2.

Nivellering van regionale inkomens

Hebben de bovenstaande ontwikkelingen er mede toe geleid dat de verschillen tussen het gemiddelde inkomen per inwoner per economisch-geografisch gebied en het nationale equivalent in de loop der jaren kleiner geworden zijn en er dus van een evenwichtiger geografische verdeling van het inkomen gesproken zou mogen worden?

In tabel 4 zijn de gemiddelde inkomens per inwoner, per economisch-geografisch gebied en per peiljaar uitgedrukt in een percentage van het Nederlandse gemiddelde inkomen per inwoner. Het zijn weer de in het Noorden en in het middengebied van Limburg gelegen economisch-geografische gebieden, waar de verschillen tussen het regionale

Tabel 4.

Het gemiddeld inkomen per inwoner per economisch-geografisch gebied, als percentage van het Nederlandse gemiddelde inkomen per inwoner

Economisch-geografisch gebied	1955	1958	1960	1963	1965
120 Noord-Limburg	72	75	74	78	79
121 Venlo en omstreken	91	92	94	97	97
122 Midden-Limburg ten Oosten van de Maas	87	86	87	89	89
123 Midden-Limburg ten Westen van de Maas	72	75	75	78	79
124 Westelijke mijnstreek	90	90	88	89	87
125 Oostelijke mijnstreek	99	98	95	93	91
126 Maastricht en omstreken	97	97	96	98	97
127 Zuidelijk Zuid-Limburg	85	85	83	86	85
Limburg	89	90	89	90	89
Nederland	100	100	100	100	100

Bron: Tabel 2.

gemiddelde inkomen per inwoner en het nationale gemiddelde in de loop van de tijd kleiner geworden zijn, al mag de ontwikkeling op dit punt geenszins bevredigend genoemd worden.

De verslechtering van de situatie die in de oostelijke mijnstreek (e.g.g. 125) geconstateerd wordt, indien de gegevens van 1965 vergeleken worden met die van 1955, blijkt het gevolg te zijn van een negatieve ontwikkeling die gedurende het gehele tijdvak van 1955 tot 1965 van peiljaar tot peiljaar heeft plaatsgevonden. Zoals reeds is opgemerkt bleef de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per inwoner in dit economisch-geografisch gebied steeds achter bij de vergelijkbare ontwikkelingen van het gemiddelde inkomen op provinciaal en nationaal niveau.

Deze constatering klemt temeer, wanneer men overweegt dat in deze regio de consequenties van de mijnsluitingen tot nu toe diepgaand zijn geweest: in 1969 bedreog het negatieve migratiesaldo van de oostelijke mijnstreek 3.160 personen ²! De inkomstendrainage in de streek die van deze emigratie het gevolg is heeft directe gevolgen voor het niveau van het sociaal-economische leven in de regio.

Uit dit alles komt duidelijk naar voren voor welke moeilijkheden men zich in deze regio geplaatst ziet bij de herstructurering. Immers: sedert 1955 is het gemiddelde inkomen per inwoner in deze regio dalend; ook dus reeds in de tijd dat de steenkolenmijnindustrie nog niet met de huidige moeilijkheden geconfronteerd werd. In deze neerwaartse beweging valt dan het besluit tot geleidelijke sluiting der steenkolenmijnen, een beslissing die er vooral in de oostelijke mijnstreek toe zal leiden dat de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per inwoner sedert 1965 nog verder zal verslechteren, zowel ten gevolge van het vervroegd pensioneren van mijnpersoneel en het tewerkstellen van ex-mijnwerkers in lagere lonen betalende bedrijven, als ten gevolge van de reeds gememoreerde uittocht, die toch wel te grote vormen aangenomen heeft.

De verhouding tussen het gemiddelde inkomen per inwoner in „Maastricht en omstreken” (e.g.g. 126) en in „zuidelijk Zuid-Limburg” (e.g.g. 127) en het Nederlandse gemiddelde onderging geen verbetering.

Conclusie: in Limburg zijn in de periode 1955-1965 in het algemeen de verhoudingen tussen de regionale gemiddelde inkomens per inwoner en het nationale gemiddelde niet verbeterd, hetgeen toch wenselijk geweest zou zijn vanuit sociaal-economisch oogpunt.

J. M. G. Pieters

² Bron: Provinciale Planologische Dienst in Limburg.

„Sociale” versus „economische” huren

C. P. A. BAKKER

In *ESB* van 29 juli 1970 heeft de heer A. C. de Goederen gepleit voor een nieuw systeem van huurprijsbepaling, dat het mogelijk zou maken tegelijk de volgende gunstige effecten te verwezenlijken: 1. lagere aanvangshuren; 2. minder subsidies; 3. bouw van betere (duurdere) woningen; 4. harmonisatie van het huurpeil van nieuwe en oude woningen; 5. grotere aantrekkelijkheid van investeringen in de woningbouw. Dat nieuwe systeem is bovendien voorzien van het etiket „economische” huren om duidelijk te maken, dat de toepassing zonder economische repercussies kan geschieden.

Wie in een economisch tijdschrift de stelling poneert, dat het mogelijk is een bestaande situatie te verbeteren door met minder geld meer te doen, moet wel ijzersterke argumenten naar voren brengen. Jammer genoeg blijkt dat hier niet het geval te zijn. Wat de heer De Goederen gedaan heeft is niets anders dan een ingewikkelde aangelegenheid sterk te vereenvoudigen, waarbij bovendien tenminste twee ernstige fouten zijn gemaakt.

De eerste fout is de veronderstelling dat bij een *gelijkblijvend* prijspeil de huren van woningen gedurende 50 jaar gelijk zouden kunnen blijven. Dit is een irreële veronderstelling. Woningen zijn onderhevig aan technische en economische slijtage. De technische slijtage leidt ertoe dat het woongenot na verloop van tijd vermindert, terwijl van economische slijtage sprake is doordat oude woningen ten opzichte van nieuwe woningen minder comfort bieden. De daling van het woongenot door beide vormen van slijtage correspondeert in beginsel met geleidelijk dalende huren. Onder vooroorlogse omstandigheden toen de meeste eenvoudige woningen weinig meer gaven dan een besloten ruimte met weinig voorzieningen, was dit gevolg dikwijls moeilijk waar te nemen, niet alleen omdat door goed onderhoud en woningverbetering dit proces kon worden afgeremd (doch niet opgeheven), doch vooral omdat conjuncturele factoren en lokale situaties een grote invloed op het huurpeil uitoefenden.

Met de stijging van de welvaart ontstaan in nieuwe woningen steeds meer voorzieningen, c.q. mogelijkheden om zelf voorzieningen aan te brengen. Dit leidt tot een relatief grotere economische slijtage van de woningen waarin die voorzieningen c.q. de mogelijkheden daartoe ontbreken. Men behoeft in dit verband maar te denken aan de keukens met minimale afmetingen, zoals deze nog jaren na de oorlog naar het model van vooroorlogse woningen werden opgeleverd, om dit te vergelijken met de huidige eisen, die inhouden dat er ruimte moet zijn voor steeds meer elektrische huishoudelijke toestellen.

De invloed van beide vormen van slijtage schat ik voor vooroorlogse verhoudingen zeker op 1% per jaar, d.w.z.

dat in de gevallen waarin geen woningverbetering heeft plaatsgevonden in het 50e jaar de huur nog $0,99^{49}$ = circa 60% van de aanvangshuur bedraagt. Voor naoorlogse verhoudingen schat ik onder dezelfde voorwaarde de invloed op circa 2% per jaar met als uitkomst een huur in het 50e jaar welke circa 36% van de aanvangshuur bedraagt. Het gaat echter meer om de tendentie dan om de hoogte van de invloed en het feitelijke verloop in de tijd.

Wie op economische basis een huur berekent behoort bovendien rekening te houden met een zekere restwaarde, al is de invloed daarvan door de werking van de samengestelde interest over een lange termijn betrekkelijk gering. Bij een gelijkblijvend prijspeil kan de volgende vergelijking worden opgesteld: investering + contante waarde van lasten (andere dan kapitaalslasten) = contante waarde van de huren + contante waarde van de restwaarde.

Stellen we de investering op 100, de lasten andere dan kapitaalslasten in navolging van de heer De Goederen op 1,75, de restwaarde op 25, de aanvangshuur per jaar op H_0 , de daling van de huur op 2% per jaar en de calculatierente op 4%, dan leidt de oplossing van H_0 tot de uitkomst 8,35 en van H_{50} tot $0,36 \times 8,35$ = circa 3.

Dit betekent dat voor een economisch verantwoorde opzet bij een rentevoet van 4% de aanvangshuur circa 8,35% van de investering behoort te zijn. Ten aanzien van de restwaarde van 25% komt de laatste huur neer op een bruto rendement van 12%, hetgeen in overeenstemming is met het ervaringsfeit, dat voor dergelijke oude huizen de restwaarde in het algemeen minder dan tien maal de jaarlijkse huur bedraagt.

De tweede fout van de heer De Goederen is, dat hij veronderstelt dat het economisch gezien voldoende is dat over de gehele periode van vijftig jaar het oorspronkelijke (nominale) kapitaal wordt teruggewonnen los van het prijsverloop van woningen, die opnieuw gebouwd worden en los van de waardeontwikkeling van het geld. Ik neem aan dat hij hierbij op een dwaalspoor is geraakt door de comptabele voorschriften in de woningwetsector welke gebaseerd zijn op de uitgaafprijs. Economisch gezien is dit onjuist en een belegger kan daarmee geen genoegen nemen. Bij een vrije woningmarkt is de te bedingen huur van een bestaande zowel als van een nieuwe woning afhankelijk van de bouwkosten op dat moment. Stijgen de bouwkosten dan zullen de huren van nieuwe woningen naar evenredigheid stijgen. Ten aanzien van bestaande woningen is dit onvermijdelijk. Zouden de huren van bestaande woningen achterblijven, dan zou zich daarop de vraag richten en de vraag naar nieuwe woningen verminderen, welke pas weer terugkeert zodra de te bedingen huur een rendabele exploitatie mogelijk maakt. Onder de

huidige omstandigheden is de geldontwaarding de belangrijkste oorzaak van de stijging van de bouwkosten, doch niet de enige. Dit geldt overigens ook in omgekeerde richting. Dat hebben de beleggers in woningen in de jaren dertig duidelijk ondervonden.

Voor de calculatie van huren op een economisch verantwoorde basis betekent dit dat de huur van een woning in het n^e jaar wordt gevonden uit die van het $(n-1)^e$ jaar, door vermenigvuldiging met een factor overeenkomende met de stijging van de vervangingsprijs van de woning en door vermenigvuldiging met de verouderingsfactor. Als we de prijsontwikkeling globaal op 1,06 per jaar stellen en de veroudering op 0,98 per jaar, dan vloeit daaruit een stijging van circa 4% per jaar voort of exacter 3,88%.

De vraag kan worden gesteld, met welke rentevoet bij de calculatie van huren op een economisch verantwoorde basis behoort te worden gerekend. Het is voor iedereen duidelijk, dat er enig verband bestaat tussen de hoogte van de rentevoet voor geldleningen en de omvang van de geldontwaarding. Voor een niet aan belastingheffing onderhevige instelling als een pensioenfonds zou ik willen stellen, dat een waardevaste belegging welke 4% per jaar oplevert ongeveer gelijkwaardig is aan een nominale belegging welke 8 à 9% per jaar oplevert. Bij een eerste huur van 8,35% (op 4%-basis) zou na tien jaar de huur bij de hierboven gegeven veronderstellingen moeten zijn $8,35 \times 1,0388^{10} = 12,22\%$. In werkelijkheid ontvangt de belegger in de gesubsidieerde woningbouw gedurende tien jaar onveranderd circa 10,5%, waardoor gedurende deze periode praktisch een waardevast rendement van 4% is verzekerd. Wat het daarna wordt is nu nog niet te bepalen. De huurder betaalt echter een aanvangshuur van circa 6,5% welke in tien jaar oploopt tot 10,5%, alles ten opzichte van de oorspronkelijke investering. Het verschil tussen 10,5% voor de belegger en 6,5% (oplopend tot 10%) wordt door de subsidie gedekt.

Voor de belegger die wat zijn inkomsten betreft onderworpen is aan de vennootschapsbelasting of inkomstenbelasting ligt de situatie anders, omdat een deel van de inflatiewinst wordt getroffen door die belastingen, omdat de fiscus geen toepassing van de vervangingswaarde toelaat. Daar staat tegenover, dat aanvaardbare afschrijvingsregels in combinatie met de mogelijkheid van het vormen van een vervangingsreserve ruime compensatiemogelijkheden geven, waardoor toch een redelijke opbrengst van deze investering kan worden verkregen.

Opmerkelijk is dat de huurprijsstelling voor gesubsidieerde woningen grote invloed uitoefent op de huren van woningen gebouwd in de vrije sector. In deze sector is het praktisch — door de concurrentie van de gesubsidieerde woningen — niet mogelijk direct een redelijk rendement te bedingen. Dit wordt op de lange duur verkregen door de bepaling in het huurcontract, dat de huren zullen stijgen op dezelfde voet als bij de gesubsidieerde woningen, t.w. 6% per jaar. Langs deze weg wordt op den duur ingehaald hetgeen aanvankelijk te weinig kon worden gevraagd.

Wie inziet dat het economisch noodzakelijk is, dat bij de huurprijsvaststelling rekening wordt gehouden zowel met de invloed van de veroudering van de woningen als met de stijging van de vervangingswaarde, kan tot geen andere conclusie komen dan dat het onmogelijk is te komen tot een aanzienlijke verlaging van de aanvangshuren, welke later zou moeten worden ingehaald. Dit zou niet anders betekenen dan het verschuiven van lasten van het heden naar de toekomst. Voor de absurde verhoudingen tussen inkomen en huur, zoals deze voorkomen in kolom 9 van tabel 1 in het artikel van de heer De Goederen be-

Spreuk van de week:

in de lucht vliegen

In Tilburg wordt deze week het kapitalisme door de mandel gehaald

Paus is tegen drug-gebruik:

geen wonder; hij is al high genoeg

Vakbondsgezegde:

beter hard meegeblazen dan de mond gebrand

(ongecorrigeerd)

hoeft men niet bang te zijn, omdat de gestegen vervangingsprijs van de woning, rekening houdend met de veroudering, in de huur tot uitdrukking zal moeten komen.

Men kan de waarschijnlijkheid van het eindresultaat van de heer De Goederen ook nog op een andere manier toetsen. Stel, dat inderdaad vijftig jaar lang de lonen met $7\frac{1}{2}\%$ en de bouwkosten met 6% stijgen bij een geldontwaarding van 4% per jaar. Dit houdt in, dat de *reële* lonen in die tijd ongeveer vijf maal het huidige peil bereiken. Voor de minimumloontrekker welke nu f. 8.000 per jaar verdient, betekent dit een stijging tot f. 40.000 naar het huidige prijspeil. Daar staat tegenover dat het *reële* huurpeil in die tijd voor een woning gebouwd naar de *huidige* eisen zal zijn verdubbeld, of, anders gezegd, dat de huurquote voor *die* woning zal zijn gehalveerd. Ligt het dan niet voor de hand dat over vijftig jaar bij een dergelijk welvaartspeil ook hogere eisen gesteld zullen worden aan de woning, waardoor de halvering van de huurquote niet optreedt?

De conclusie kan dan ook niet anders luiden, dan dat het economisch niet verantwoord is de heer De Goederen te volgen.

In *ESB* van 5 augustus 1970 heeft Drs. H. C. J. Koning op een andere wijze dan ik deed de gevolgen van de inflatie voor de huurprijsvaststelling belicht. Hij corrigeert de index van de bouwkosten door een extra verhoging van de grondkosten t.o.v. de bouwkosten en door een verlaging wegens veroudering. Per saldo neemt hij hiervoor 1%. Hij aarzelt enigszins ten aanzien van het huurverloop na afloop van de subsidies. Ik neem aan dat hij zich wel kan verenigen met hetgeen ik hierboven daarover heb opgemerkt.

Met de heer Koning ben ik van mening, dat het huidige systeem niet zonder bezwaren is. Het lijkt mij niet juist om nu reeds de objectieve woningsubsidies geheel af te schaffen. Voor zover deze duidelijk ten doel hebben woningen met toekomstkwaliteit te bouwen, kan ik mij daarmee wel verenigen. Aan die voorwaarde wordt echter slechts ten dele voldaan.

Dat de nieuwe woningen ondanks hoge subsidies door velen te duur geacht worden ligt niet aan het huurniveau van die woningen, doch aan het feit dat de overheid de huren van oudere woningen steeds onvoldoende heeft aangepast, waardoor het Nederlandse volk gewend is geraakt aan een kunstmatig laag huurniveau. Mede daardoor hebben andere duurzame gebruiksgoederen een grotere

prioriteit in het consumptiepatroon gekregen dan gelet op het belang van de volkshuisvesting mogelijk en verantwoord was. Deze ontwikkeling is niet meer ongedaan te maken. Het is echter wel mogelijk een belangrijk deel van de toekomstige welvaarts-groei te bestemmen voor verbetering van de volkshuisvesting. Noodzakelijk is slechts de wil om dat op te brengen, waarbij het vooral gaat om de politieke wil. Tekenen van kentering zijn wel aanwezig, doch ik vrees dat de uitvoering grote concurrentie van andere wensen zal ondervinden. De enige praktische oplossing is het optrekken van te lage oude huren tot het niveau van de vervangingskosten, *doch rekening houdend met de veroudering*. Dan ontstaat vanzelf voldoende belangstelling voor nieuwe woningen, terwijl de doorstroming die dan optreedt maakt, dat ook weinig nodig zal zijn voor het verstrekken van individuele subsidies. Gebeurt dat niet, dan zullen wij over vijftig jaar nog met dezelfde problemen zitten als die waar we nu mee te maken hebben.

C. P. A. Bakker

Naschrift

Het commentaar van de heer Bakker geeft mij aanleiding tot de volgende opmerkingen.

a. Het doel van mijn beschouwing in *ESB* van 29 juli 1970 was uitsluitend duidelijk te maken dat het gepland doen meestijgen van de huren met het algemene prijs- en inkomenspeil belangrijke verlaging van de aanvangshuren mogelijk maakt. Om zo vast mogelijke grond onder de voeten te hebben ben ik daarbij uitgegaan van de geldende berekeningsvoorschriften van het Ministerie van Volkshuisvesting. Deze zijn immers van toepassing op meer dan 90% van de thans gebouwde huurwoningen, namelijk zowel woningwet- als premiehuurwoningen. Inplaats van de kapitaalslasten te berekenen op basis van in guldens gelijke jaarlijkse annuïteiten, overeenkomstig deze voorschriften, ging ik uit van in guldens jaarlijks met een vast percentage stijgende annuïteiten. Dit was uiteraard een louter theoretisch experiment. Om uit de resultaten conclusies te kunnen trekken die ook in de werkelijkheid een redelijke mate van geldigheid zouden hebben koos ik een stijgingspercentage van 6%, precies gelijk aan het percentage dat voor de beschouwde categorie van woningen reeds door de overheid is voorgeschreven. Ik kwam daarbij uit op een aanvangshuur van 5,21% van de stichtingskosten. Om niet te veel tegelijk overhoop te halen heb ik ervan afgezien ook nog uit te weiden over de wijze waarop in de praktijk de koppeling tussen huren enerzijds en inkomens en prijzen anderzijds zou kunnen of moeten geschieden (bijv. marktrente, reële rente, algemene prijsindices, bouwkostenindex, inkomen per hoofd).

Nu beschuldigt de heer Bakker mij ervan „twee ernstige fouten” te hebben gemaakt en hij produceert een andere, uiteraard door hem beter geachte huurprijsberekening, waarbij hij uitkomt op een aanvangshuur voor nieuwbouwwoningen van 8,35% van de stichtingskosten. De berekening van de heer Bakker blijkt echter — oh ironie — twee aanmerkelijke fouten te bevatten, die juist het verschil tussen ons beider uitkomsten veroorzaken.

1. De heer Bakker stelt dat de technische en economische slijtage van woningen thans zodanig is dat de reële waarde

van de huur jaarlijks 2% zou moeten dalen, inplaats van, overeenkomstig mijn uitgangspunt, gelijk te blijven of iets te stijgen. Zelfs bij de grote massa van wat we gerust de naoorlogse krottenbouw mogen noemen kan hiervan mijns inziens nauwelijks sprake zijn, omdat:

- de woningmarkt verre van elastisch is (de woningproductie vergt qua voorbereiding en uitvoering veel tijd en zeer grote investeringen en blijft nu al 25 jaar lang bij de vraag ten achter);
- de totaalvraag nog ten minste gedurende tientallen jaren zal toenemen (in de komende 30 jaar zullen we nog vijf miljoen mensen erbij moeten huisvesten);
- de ruimte steeds schaarser wordt;
- de nog beschikbare vestigingsplaatsen voor nieuwbouw in het algemeen steeds ongunstiger ten opzichte van de arbeidsplaatsen komen te liggen; en
- de bouwkosten de neiging hebben sterker te stijgen dan het algemene prijspeil, zeker wanneer men de grondkosten daar bijrekent.

Voor woningen met „toekomstkwaliteit”, waartoe ik mijn beschouwing uitdrukkelijk beperkte, is — in een markt met vrije prijsvorming — dan ook eerder het tegenovergestelde te verwachten van wat de heer Bakker aanneemt. Een degelijk gebouwde, royale, goed geëquipeerde woning in een prettige omgeving verliest de eerste tientallen jaren niets aan wooncomfort. Vele vooroorlogse huizen — indertijd van „toekomstkwaliteit” — zijn er om dat te bewijzen. Denk bijvoorbeeld maar eens aan de zgn. Vogelwijk in Den Haag. Zelfs wanneer de bevolking niet zou groeien en de reële inkomens niet verder zouden stijgen, zou de aanvangshuur van zulke woningen bij gelijkblijvend prijspeil gedurende tal van jaren gehandhaafd kunnen blijven zonder leegstand te riskeren; pas als de ouderdomskwalen vóór de bewoner hinderlijk worden — hetgeen bij normaal onderhoud toch zeker niet binnen 50 jaar te verwachten is — zou de huur moeten dalen in vergelijking met gelijkwaardige nieuwbouw. Bij aanhoudende bevolkingstoename en stijging van de reële inkomens — waardoor een toenemend deel der bevolking om beter te wonen bereid is een groter percentage van het inkomen aan wonen te besteden, zodat de vraag naar goede woningen sterker zal stijgen dan de totale vraag — valt bij zulke huizen gedurende de eerste 50 jaar redelijkerwijze alleen maar een geleidelijke *toename* van de reële vrije-markthuur te verwachten.

Hoewel ik dus, naar ik meen op goede gronden, van opvatting ben dat de meest redelijke verwachting is dat de reële huur van bijv. in 1970 gereedgekomen nieuwbouwwet-toekomstkwaliteit in een hopelijk eens min of meer geliberaliseerde woningmarkt nog geleidelijk, bijv. met 1% per jaar, zal stijgen, inplaats van met 2% te dalen, zoals de heer Bakker aanneemt, wil ik laatstgenoemde louter „for the sake of argument” halverwege tegemoet komen door er in het volgende, met de heer Koning (zie *ESB* van 6 augustus 1970), van uit te gaan dat bij het calculeren van de aanvangshuren een jaarlijkse afschrijving van reëel 1% van de stichtingskosten moet worden aangenomen. De kapitaalslasten L die uit de huur moeten worden opgebracht bedragen dan voor het eerste jaar:

$$L_1 = 0,01.S + (R - 1).S \quad (1)$$

(S = reële waarde van de stichtingskosten; R = reële jaarrentefactor). En voor het tweede jaar:

$$L_2 = 0,01.S + (R - 1).0,99.S \quad (2)$$

(*Vervolg op blz. 856*)

Normalisatieruimte

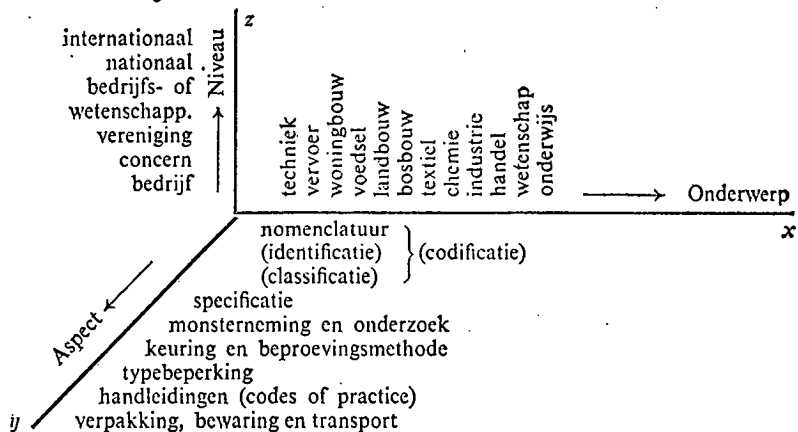
Over enkele weken organiseren niet minder dan 60 landen, aangesloten bij de International Organization for Standardization (ISO), elk op hun eigen wijze een wereldnormalisatiedag. In Nederland zal dit gebeuren op 14 oktober door het Nederlands Normalisatie-Instituut met een bijeenkomst in de aula van de Technische Hogeschool te Delft. Deze dag die vrijwel samenvalt met het 25-jarig bestaan van de Verenigde Naties, waarvan de ISO een erkende niet-gouvernementele organisatie is, beoogt de nadruk te leggen op „normalisatie” als onmisbaar werktuig voor een geordende samenleving en voor een gezond bedrijfsleven. Hoe stormachtiger de industriële ontwikkeling, hoe groter de behoefte aan normalisatie. Een internationaal erkende definitie van normalisatie luidt: „Het opstellen en toepassen van regels die orde scheppen op een bepaald gebied, in het belang van en in samenwerking met alle belanghebbenden met het doel een optimale economie te verkrijgen”¹.

Hoewel normalisatie vóór alles een economische achtergrond heeft, draagt zij nog teveel het odium der techniek, of erger nog dat van het technisch hobbyïsme. Zij is in vele gevallen gericht op afmetingen, uitwisselbaarheden, passingen en aansluitingen, een situatie waarin geleidelijk aan verandering komt. De zogenaamde formele normen zullen op den duur belangrijker worden dan de materiële normen. Formele normen vindt men in de nomenclatuur (het spreken in éénzelfde taal), in eenheden van maat en gewicht (het meten met éénzelfde maat) en in allerlei regelingen, voorschriften en afspraken, die men in de onderneming rangschikt onder de „codes of practice”.

Een ander bezwaar dat de normalisatie in haar huidige vorm aankeeft, is dat men teveel denkt in normen (documenten) en te weinig aan de zin en de geest van de normalisatie. Het normalisatiebesef (niet te verwarren met normbesef!) dient in maatschappij en onderneming tot ontwikkeling te worden gebracht. Niet alleen individuen, maar ook ondernemingen en organisaties en zelfs de regeringsadministraties van

de verschillende landen zijn zo afhankelijk van elkander geworden, dat ontbreken van op doelmatigheid en rendement ingestelde normen het ingewikkelde maatschappelijke systeem tot een chaos zou doen vervallen. Het besef dat normen en normalisatie onmisbaar zijn voor onze welvaart en voor ons welzijn, kan niet voldoende aandacht krijgen.

Men kan de betekenis van normalisatiediagram

Hoe verdienstelijk dit diagram ook moge zijn voor het verkrijgen van een globaal beeld van de normalisatie, het laat zich niet gemakkelijk rijmen met de normplaatsen in de onderneming. Deze behoeven een ietwat andere indeling dan in het diagram. Het gaat in de onderneming om normalisatie in inkoop, productie, research, administratie, verkoop, kortom in alle functies van de onderneming waar aanknopingspunten met de normalisatie zijn te vinden. En dit is het geval in vrijwel alle functies.

Een andere onvolkomenheid in het diagram is dat het slechts een statisch beeld van de normalisatie geeft. De factor tijd, zo belangrijk in de normalisatie, komt er niet in tot uitdrukking. Immers, normalisatie en normen zijn nimmer voor de eeuwigheid bedoeld. Zij zullen, willen zij de vooruitgang stimuleren en haar niet belemmeren; regelmatig moeten worden herzien of vernieuwd. Door het diagram op te schuiven zou men de factor tijd als een „bewogen beweging” in het geheel van de normalisatieruimte kunnen doen meespelen.

Dat normalisatie een werktuig

malisatie niet beter visualiseren dan door gebruikmaking van het zogenaamde diagram van Verman². In dit diagram is de normalisatie in een driedimensionaal beeld weergegeven. De drie dimensies zijn de normalisatieonderwerpen of normplaatsen (x-as), de normalisatieaspecten of normsoorten (y-as) en de niveaus of de verbreiding van de normalisatie (z-as).

van de toekomst is, moge blijken uit de aldoor kleiner wordende wereld, die de behoefte aan harmonisatie van nationale normen en meer nog de behoefte aan mondiale normen sterk doet toenemen. Het ontstaan van één onbelemmerde wereldmarkt en van een wereld waarin de welvaart beter is verdeeld dan thans het geval is, is een ideaal van de Verenigde Naties. Dit ideaal is een eindweegte te verwezenlijken wanneer alle nationale en regionale normen op elkaar zijn afgestemd. Hier liggen nog bergen werk op de normalisatoren te wachten. Zij zullen heel wat geduld en volharding moeten opbrengen, willen zij het ideaal eens bereiken. In ieder geval hebben zij de normalisatieruimte.

Drs. P. van Zuuren

¹ Verkorte vertaling van een definitie opgesteld door de Standing Committee for the Study of Scientific Principles of Standardization (Staco) van de ISO.

² Dr. L. G. Verman was directeur van het Normalisatie-instituut van India en speelde gedurende vele jaren een belangrijke rol in de internationale normalisatie.

(Vervolg van blz. 854).

enz., zodat — in strijd dus met de redelijkerwijs te verwachten ontwikkeling — de reële waarde van de huur reeds direct geleidelijk begint te dalen.

2. De heer Bakker rekent, zo uit de losse pols, met een rentevoet, wel te verstaan een *reële* rentevoet, van 4%. Dit is echter bepaald niet in overeenstemming met de werkelijkheid. Er geldt: $R = r/i$ (3); hierin is: r = marktrentefactor; i = inflatiefactor. Nemen we voor r aan de gemiddelde rentefactor van nieuw afgesloten hypotheek op onroerend goed en voor i de stijgingsfactor van de index van de kosten van levensonderhoud, resp. van de gezinsconsumptie, zoals door het CBS bijgehouden (bronnen: Statistische Zakboeken en dito Bulletins), dan blijkt dat de reële rente over de jaren 1958 t/m 1969 gemiddeld slechts 1,92% per jaar bedraagt, dus nog niet de helft van de 4% die de heer Bakker zo maar poneert (zie onderstaand staatje).

	Prijsindex	Stijging prijsindex in %	Marktrente in %	Reële rente in %
1957	115		4,88	
1958	117	1,74	5,18	3,38
1959	118	0,85	4,90	4,02
1960	121	2,55	4,83	2,22
1961	123; 103	1,65	4,78	3,08
1962	105	1,94	4,79	2,79
1963	109	3,81	4,81	0,97
1964	115	5,50	5,24	-0,25
1965	121	5,21	5,75	0,51
1966	128	5,79	6,34	0,52
1967	132; 113,8	3,12	6,58	3,35
1968	118,0	3,69	6,60	2,18
1969	126,8	7,45	7,05	-0,37

Daarbij waren de laatste jaren slechter dan de eerste. Het is dus nogal optimistisch te menen dat vanaf nu ineens over een reeks van jaren reël 4% zal kunnen worden gemaakt. Ik ben bang dat de heer Bakker zich door de huidige hoge nominale rente en de altijd weer te lage officiële inflatievoorspellingen op een dwaalspoor heeft laten brengen.

We mogen dus veilig aannemen dat de beleggers — en dat zijn hier vooral de pensioenfondsen en de levensverzekeringmaatschappijen — dolblij zullen zijn als ze over een onbeperkte termijn een door de overheid gegarandeerde reële rente van bijv. 2½% kunnen maken (op basis waarvan ze waarde vaste pensioenen zullen kunnen verzekeren). Voor de particuliere (kleine) spaarder zullen geïndexeerde woningbouwleningen — zoals ook door de heer Koning voorgesteld — met een vaste reële rente van ca. 2½% nog extra aantrekkelijk zijn vanwege de tot nu toe ongekende zekerheid én omdat daarbij niet langer schijnopbrengsten (het inflatiecompensatiebestanddeel van de rente) fiscaal worden getroffen. Immers de — louter nominale — „koerswinst” bij verkoop als gevolg van de indexatie is „vermogenswinst” en wordt niet belast.

We stellen dus: $R = 1,025$. Dan wordt (1): $L_1 = 0,035.S$. Stellen we de kosten van onderhoud enz. weer op 0,0175.S, dan wordt de aanvangshuur $H_1 = 0,0525.S$.

Er is geen sprake van dat aldus, zoals de heer Bakker beweert, „lasten naar de toekomst verschoven worden”. Zodra een belegger meer ontvangt en toch ook zijn huren evenredig met het algemene prijspeil laat stijgen maakt hij in feite een hoger rendement op het door hem geïnvesteerde kapitaal dan bij een gemiddelde belegging het geval zou zijn. Gezien de eerder gegeven overwegingen lijkt de kans hierop groot, terwijl in mijn gedachtengang het — mijns inziens te verwaarlozen — risico van het tegenovergestelde door overheidsgaranties wordt weggenomen. Het zal de lezer inmiddels zijn opgevallen dat de aldus gevonden waarde van H_1 opmerkelijke overeenkomst vertoont met

de — overigens louter exemplarische — waarde voor H_1 (= 0,0521) berekend op grond van formule (10) uit mijn artikel. Niet gek voor een zo „sterk vereenvoudigende” benadering waarbij zulke „ernstige fouten” heten te zijn gemaakt!

Wanneer men een restwaarde = 0 na 50 jaar aanneemt is het verband tussen L_1 en R aldus:

		R			
		1,025	1,030	1,035	1,040
Geval A:	$L_1/S =$	0,035	0,039	0,043	0,047
Geval B:	$L_1/S =$	0,032	0,035	0,039	0,043
Geval C:	$L_1/S =$	0,029	0,032	0,035	0,039

(Geval A = jaarlijks gelijk blijvende kapitaalslasten;
Geval B = jaarlijks met ½% stijgende kapitaalslasten;
Geval C = jaarlijks met 1% stijgende kapitaalslasten).

Voorts wordt opgemerkt dat een bedrag voor onderhoud enz. à 1,75% van de stichtingskosten per jaar, zoals aangenomen, in het bijzonder voor de wat duurdere woning rijkelijk aan de hoge kant is. Volgt men voor een woning van f. 60.000 terzake precies het voorschrift voor premiewoningen, dan komt men op hooguit 1,3%. De hiermede corresponderende huren voor het eerste jaar zijn:

		R			
		1,025	1,030	1,035	1,040
Geval A:	$H_1/S =$	0,048	0,052	0,056	0,060
Geval B:	$H_1/S =$	0,045	0,048	0,052	0,056
Geval C:	$H_1/S =$	0,042	0,045	0,048	0,052

Zelfs bij aanneme van een reële rente van 4% komt men dus op een aanvangshuur welke ten hoogste 6% van de stichtingskosten bedraagt. Naar mijn smaak echter biedt een starthuur van 5% van de stichtingskosten een uitstekend rendement.

b. Bij het bespreken van mijn „tweede ernstige fout” houdt de heer Bakker impliciet een pleidooi voor koppeling van de huren aan de bouwkostenindex. Nu pleegt deze sterker te stijgen dan de algemene prijsindex. Houdt men derhalve de bouwkostenindex aan als grondslag voor de huuraanpassing, dan zou men in feite met een nog lagere aanvangshuur moeten starten als bij koppeling aan een algemene prijsindex.

Overigens ben ik niet met de heer Bakker eens dat als terug te winnen kapitaal de vervangingswaarde van het onroerend goed moet gelden. Bij sterker dan het algemene prijspeil stijgende stichtingskosten zou de eigenaar van een onroerend goed via afschrijving op deze basis meer koopkracht terugkrijgen dan hij er in heeft gestoken, zonder dat dit door een extra prestatie wordt gerechtvaardigd. Lukt hem dit in de praktijk, akkoord, zo is onze maatschappelijke orde nu eenmaal en dit is slechts een van haar meer onschuldige uitwassen, maar recht hierop heeft hij m.i. niet.

c. Het commentaar dat de heer Bakker levert naar aanleiding van kolom 9 van tabel 1 uit mijn artikel ondersteunt in feite slechts mijn stelling dat de huidige bruto aanvangshuren veel te hoog zijn, zodat aan de eigenaars bij latere huurliberalisatie aanmerkelijke onverdiende winsten in de schoot vallen.

d. De heer Bakker wil de objectieve woonsubsidies nu nog niet afschaffen. Hij houdt de mogelijkheid open dat ze althans ten dele woningbouw met toekomstkwaliteit bevorderen. Het tegendeel is waar. Door dit premiesysteem is de toename van de huur bij toenemende stichtingskosten bij premie- en woningwetbouw tot drie maal zo hoog als bij vrije-sectorbouw en twee à zes maal zo hoog als nodig

is. Dat maakt extra's, die juist de toekomstkwaliteit uitmaken, onevenredig kostbaar voor de bewoner. Het is aan de woningen te merken! Bij de sector koopwoningen vormen de premies bovendien een stuk marktvervalsing. Nog maar enkele jaren oude, werkelijk goede woningen blijken moeilijk prijshoudend verkoopbaar te zijn, omdat alleen een eerste eigenaar recht heeft op premie én hypotheek met gemeentegarantie tot 90% van de bruto stichtingskosten inclusief makelaars- en notariskosten én vrijgesteld is van registratierecht. Ook hier dienen de subsidies te worden afgeschaft terwijl laagrentende indexhypotheeken met overheidsgarantie voor nieuwe én oude woningen beschikbaar dienen te komen.

e. Ik ben het geheel met de heer Bakker eens dat de huren van oudere woningen, in het bijzonder van de goede, ten gevolge van een onjuist overheidsbeleid veel te laag zijn. Maar het is niet alleen omdat „men” aan die lage huren gewend is dat goede nieuwbouw door velen te duur wordt geacht. Dat komt omdat die gewoon veel te duur is. Ik meen dat voldoende te hebben aangetoond. De aanvangshuur van een eengezinswoning waarvan de stichtingskosten f. 60.000 bedragen komt nu met een subsidie op f. 423 per maand. Dat mag volgens mij hoogstens f. 250 zijn zonder subsidie.

f. Meer en betere woningbouw is alleen te verwezenlijken wanneer de particuliere consumptie minder snel groeit zodat het bespaarde deel van de inkomens toeneemt; ook dit ben ik van harte met de heer Bakker eens. De overheid moet daartoe drastisch het spaarklimaat verbeteren. Enkele maatregelen daartoe zijn:

- uitgifte van geïndexeerde obligaties met betrekkelijk lage rente (ca. 2½% reëel);
- fiscaal niet langer belasten van renteopbrengsten van guldensvorderingen voor zover minder dan overeenkomt met de stijging van het prijspeil; omgekeerd geen aftrek voor betaalde rente voor zover deze slechts als compensatie van waardedaling van de schuld is te beschouwen;
- algemeen verplicht stellen van spaarloonregelingen ter verzekering van aanvullende ouderdomspensioenen;
- beslist geen invoering van nieuwe nationale pensioenregelingen op omslagbasis, zoals bijv. het CNV wil; om de enorme besparingen te verkrijgen nodig om dit overbevolkte land leefbaar te houden is alleen het kapitaaldekkingstelsel (met belegging in geïndexeed materiaal) geschikt.

A. C. de Goederen

Mededelingen

Cursus Personeelstijdschriften

Meer dan ooit is het noodzakelijk, dat de ondernemingen grote aandacht besteden aan de interne voorlichting van hun personeel. Een der belangrijkste hulpmiddelen hierbij is het personeelstijdschrift.

Om de redacteurs van deze tijdschriften in staat te stellen zich meer in hun taak te verdiepen en hen in het bijzonder attent te maken op de samenhang tussen interne voorlichting

en personeelsbeleid, organiseert het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond reeds sinds vele jaren een cursus voor redacteurs van personeelstijdschriften.

Ook in oktober zal weer een cursus starten. De cursus is samengesteld uit zeven bijeenkomsten, waarop door deskundigen op het gebied van personeelsbeleid en publiciteit zowel in theorie als in praktische oefeningen gedoceerd en begeleid wordt.

Het secretariaat van de cursus is gevestigd in 's-Gravenhage, Scheveningseweg 52.

Cursus Modern Bedrijfsbeleid

Het Nederlands Christelijk Werkgevers Verbond start ook dit jaar weer met

een cursus Modern Bedrijfsbeleid voor directeurs van ondernemingen en hun naaste medewerkers.

Deze cursus (17 bijeenkomsten) draagt een encyclopedisch karakter en stelt zich ten doel de deelnemers wegwijs te maken in de snel veranderende samenleving.

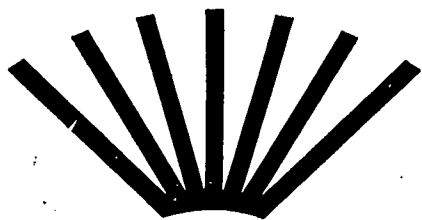
De cursus is verdeeld in vier „hoofdstukken”, t.w. de omgeving van de onderneming, algemene ondernemingspolitiek, bijzondere beleidsvraagstukken en de mens in de onderneming.

De docenten zijn hoogleraren, in het bedrijfsleven werkzame deskundigen, adviseurs van het bedrijfsleven en medewerkers van het secretariaat.

De cursus vangt aan op 1 oktober 1970 en wordt gegeven in Bureau van Spaendonck te Tilburg. Het secretariaat van de cursus is gevestigd Scheveningseweg 52, 's-Gravenhage.

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

Boek-van- de-maand

„Frysk eigene” en industrialisatie

DR. A. VONDELING

Dezer dagen werd de zoveelste heftige gedachtenwisseling gehouden over de vestigingsplaats van een elektriciteitscentrale in Friesland. De gemeenteraad van Tietjerksteradeel (Bergum) had al nee gezegd, maar de Staten van Friesland zeiden opnieuw, in meerderheid, ja. Twistpunt: aantasting van een stukje dierbaar Fries landschap.

In dezelfde week werd mij een vragenlijst voorgelegd door drie jubilerende Friese studentenverenigingen, ter voorbereiding van een discussie op vrijdag 2 oktober. Onderwerp: taal en leefklimaat tegenover industrialisatie.

Uit de beide genoemde voorbeelden mag blijken, dat het onderwerp van Zoons proefschrift¹ in Friesland nog steeds actueel is. Frieslands *hoop* is, dat er een eind mag komen aan de uittocht van vele van zijn dochters en zonen, dat iedereen werk in Friesland vindt en de achterstand aan inkomen ten opzichte van het Westen (Holland) ongedaan wordt gemaakt. Frieslands *vrees* is, dat het zijn eigen karakter en gezicht; het „Frysk eigene”, verliest door de industrialisatie.

Als niet-autochtone Fries, die een reeks van jaren in „it bêste lân op ierde” woont en werkt (bij het ETI) heeft Zoon zich aan dit interessante onderwerp gewaagd, waar hij ook in de praktijk van zijn werk geregeld tegen opliep. Het resultaat werd een degelijke, systematische, voorzichtige en smakelijk geschreven studie.

Zoon is als volgt te werk gegaan: Hij beschrijft eerst in 't kort de structuurveranderingen en het regionale industrialisatiebeleid, geeft vervolgens een stukje theoretische economie, namelijk over verschillende welvaartsopvattingen, en stelt dan de Friese verlangens betreffende de welstand vast. Een om-

schrijving van het begrip „Frysk eigene” en een hoofdstuk over de economische ontwikkeling gaan vooraf aan een confrontatie van beide componenten. Het laatste hoofdstuk geeft nog een beschouwing over de recente ontwikkeling, dat wil zeggen over de vier jaar na de verslagperiode die van 1950 tot 1965 loopt, en trekt conclusies. De belangrijkste conclusies zijn:

- a. De economische ontwikkeling heeft geleid tot een terugdringen van de werkloosheid en de vertrekoverschotten, maar heeft geen verandering gebracht in de inkomensachterstand;
- b. Het „Frysk eigene” is niet bedreigd door de vestiging van vele vreemdelingen, wellicht met uitzondering van de ontwikkelingskern Drachten, noch door aantasting van het landschap. De industrialisatie heeft er echter wel toe geleid, dat de landbouw als welvaartsbron op de tweede plaats is gekomen en de plattelandssamenleving verandert;
- c. Het zou wel eens kunnen zijn dat de ontwikkeling van de moderne communicatiemiddelen het „Frysk eigene” meer bedreigt dan de industrialisatie tot nu toe heeft gedaan.

Het zal iedereen die Zoon een beetje kent van zijn vroegere werk als *ESB*-redactielid niet verbazen dat hij geen enkele moeite heeft met het rangschikken en wegen van het economisch-statistische materiaal. Zijn hoofdprobleem was het vinden van het Friese welvaartsbegrip, de analyse van wat in Friesland voor typisch Fries doorgaat.

De Friese welstandscriteria heeft Zoon gezocht uit de Handelingen van de Provinciale Staten en uit verkiezingsmateriaal van politieke partijen. Met betrekking tot de onthulling van de in

Friesland veelvuldig gehanteerde term „it Frysk eigene” heeft hij niet de weg van de enquête maar die van de literatuurstudie gekozen. Dit hoofdstuk is daardoor het meest interessante van het boek geworden. Er waren namelijk geen geschriften waarin dit begrip werd omschreven en ontleed. Zoon heeft dat voor het eerst op een heel verdienstelijke manier gedaan. Hij vond een mooi motto bij HoorNIK:

„Niet in mijn dorpen en mijn elf steden,
Niet in mijn meren en mijn heerlijkheden,
Ben ik het meest mijzelf, maar in mijn taal,
Het instrument *waardoor* ik ademhaal”.

De Friese taal, zegt Zoon terecht, moet als de belangrijkste component van het „Frysk eigene” worden beschouwd. Zowel de produktie als de oplagecijfers van Friese boeken en tijdschriften overtreffen verhoudingsgewijs de Nederlandse. Daar de industrialisatie en de vestiging van niet-Friessprekenden voornamelijk in kernen plaatsvond waar het Fries als voertaal in de minderheid was, is van die kant geen ernstige bedreiging van de Friese taal te verwachten. In totaal zou slechts één-achtste deel van de demografische „ont-

¹ Dr. J. H. Zoon: „Friesland tussen hoop en vrees; enige beschouwingen over de invloed van de industrialisatie gedurende de periode 1950-1964 op de Friese welvaart” (proefschrift, promotor Prof. Drs. H. W. Lambers). Uitgeverij Laverman, Drachten 1969, 195 blz.

friezing" rechtstreeks aan de industrialisatie mogen worden toegeschreven. Zelfs in de jaren 1960 en 1961, waarin de personeelsbezetting in de Friese industrie sterker toenam dan in enig jaar daarvoor, werd slechts een bescheiden beroep gedaan op arbeidskrachten van elders.

De plattelandssamenleving en de plattelandscultuur vormen een tweede component van hetgeen Friesland kenmerkt. Uiteraard hangen die nauw samen met de landbouw, die in verhouding snel in betekenis afneemt. De provincie verliest haar agrarische signatuur meer en meer en daardoor iets eigens.

Een derde component, het Friese landschap (fauna en flora inbegrepen) is naar Zoons mening tot nu toe nog weinig bedreigd door de invloed van de industrialisatie.

Alles tezamen genomen heeft Zoon m.i. overtuigend aangetoond, dat de leefregel van de meeste Friese activisten, „hoop doet vrezen", op louter emoties berust. Op grond van de kille cijfers is de vrees ongerechtvaardigd.

Interessant is Zoons bewering dat de industrie door de beschikbare mankracht is aangetrokken en niet omgekeerd. In één van de stellingen zegt hij, dat het onjuist is te suggereren, zoals de regering deed, „dat de toeneming

van het aantal arbeidsplaatsen in de gepremieerde bedrijven het resultaat van de premiereregelingen is".

Het is te hopen dat Zoon de goede ambassadeur van Friesland die hij is wil blijven. Hij produceert cijfers waaruit blijkt dat het aantal academici, wier wieg in Friesland heeft gestaan, ruim twee maal zo groot is als het aantal dat er zijn woonstee vindt. Dat is niet zo mooi, maar de keuze van zijn onderwerp en de wijze van bewerking doen mij hopen.

A. Vondeling

De Koninklijke Machinefabriek Stork vraagt voor de
Hoofdafdeling Financiën, Economie en Organisatie een

econoom

als assistent van de chef van de afdeling Bedrijfs-
economische informatie.

Hij zal zich snel moeten inwerken in lopende en nieuwe
projecten om binnen een jaar de chef te kunnen
opvolgen.

Tot de taken van de afdeling behoren:

het organiseren van

- periodieke management-informatie
- coördinatie lange termijn planning
- investeringsbeoordeling
- algemeen bedrijfseconomisch onderzoek
- assistentie bij administratieve systeemanalyse.

Eisen: Doctoraal examen economie en enige jaren
bedrijfservaring.

Leeftijd: maximaal 35 jaar.

VMF

MACHINEFABRIEK STORK

Sollicitaties te richten aan Koninklijke Machinefabriek
Stork N.V., afdeling Personeelszaken.
Inlichtingen 05400 - 54321 (toestel 2642).

Ingezonden

Remmen of rommel opruimen?

Dat was een vreemd stukje van de door mij meestal graag gelezen Prof. Dr. F. Hartog, onder de titel „Economische groei afremmen?” in *ESB* van 13 mei jl., blz. 463.

Hij stelt dat de problemen, die

samenhangen met de achteruitgang van het milieu overwegend worden toegeschreven aan het najagen van de fetisj: groei van het bruto nationaal produkt (BNP). „Wanneer dit juist is ligt het geneesmiddel voor de hand: rem de economische groei af”, aldus schrijver. Hij gaat vervolgens na hoe dit remmen zou kunnen gebeuren (na de economische groei gesplitst te hebben in de twee componenten: toeneming van de werkgelegenheid en toeneming van de produktiviteit).

Na aangetoond te hebben dat aan dat remmen de nodige bezwaren kleven,

komt hij tot de wat selectievere gedachte de groei van de specifieke milieuverslechterende groeiers (o.a. de chemische industrie) fiscaal te treffen. Of dat zou moeten gebeuren zou afhangen van de prioriteiten van met name degenen die namens de bevolking beslissingen moeten nemen. Schrijver komt tot de conclusie: „Er is alleen hardop gedacht over wat we zouden kunnen doen als we het zouden willen” en tot de finale conclusie: „Wie groei vermeerdert, vermeerdert smart. Alleen: wie groei vermindert ook. Daar ligt het grote probleem”.

GEMEENTE UTRECHT

De afdeling Financiën en Economische Zaken (bureaus Begrotingszaken, Financieel Beleid en Economische Zaken) is specifiek belast met beleidsadviserende werkzaamheden op het gebied van de gemeente-financiën en economische aangelegenheden. Daartoe behoort o.m. de financiële planning zowel op korte als op langere termijn. De financiële administratie is opgedragen aan een afzonderlijke afdeling Comptabiliteit.

Bij bovenvermelde afdeling der Secretarie vaceert de functie van

PLAATSVERVANGEND AFDELINGSCHIEF

die in nauwe samenwerking met de chef leiding moet geven aan de verdere uitbouw van deze taken. Voorts ligt het in de bedoeling functionaris voor een groot deel met de dagelijkse leiding van de afdeling te belasten.

Voor een juiste vervulling van deze functie, die aan een ambitieuze kracht veelzijdige mogelijkheden biedt, is

naast een adequate opleiding een ruime ervaring vereist.

Aanstelling geschiedt in een rang waarvoor als salarisgrenzen gelden: f 2477.- - f 3082.- per maand.

Eigenhandig geschreven sollicitatiebrieven gaarne binnen 10 dagen na het verschijnen van dit blad onder nr. 6107 Pz. te richten aan Burgemeester en Wethouders van Utrecht.

Deze conclusie gaat m.i. langs de feiten heen en is onjuist. Onjuist omdat het uitgangspunt onjuist is, dat Prof. Hartog zelf reeds, in de aanvang van zijn artikel, in het licht der twijfel plaatst met de woorden: „Wanneer dit juist is.....”. Het is onjuist. De milieuverslechtering is niet het gevolg van het streven naar groei, maar van het effectueren van onevenwichtige groei.

Wie een karwei doet moet ook de rommel opruimen, wie schoon water betreft en het vervuult, zal het ook moeten reinigen alvorens het aan de gemeenschap te hergeven. Voor andere milieuverslechterende zaken geldt m.i.

hetzelfde. Het is niet de groei van de produktie die het milieu verslechtert maar het gebrek aan groei op het gebied van het doen van het complete karwei. Ook het produceren van afvalverwerkende apparatuur (in de ruimste zin des woords) draagt bij tot de groei van het BNP. Ook dat schept werktgelegenheid; ook de produktiviteit dáárvan kan worden opgevoerd. Er is onevenwichtige groei en het voor de hand liggende geneesmiddel is dan niet het afremmen van de groei maar het redresseren van de onevenwichtigheid. Gegeven een zekere hoeveelheid kapitaal en arbeid zal het besteden ervan aan bepaalde inherente onderdelen

van de produktie noodzakelijkerwijs tot op zekere hoogte voor de andere onderdelen minder overlaten, niet als doel maar als gevolg.

Zouden alle nieuwe woningen zonder sanitair worden gebouwd dan zouden er in dezelfde tijd en met hetzelfde geld en dezelfde mankracht meer woningen gereed kunnen komen. De oplossing voor de smeerbeel die aldus zou ontstaan is dan niet: verminder de woningbouw, maar bouw zoals het behoort en neem op de koop toe dat er inderdaad wat minder maar..... complete woningen gereed komen. Zover zijn we al (vgl. de krottenbouw in de vorige eeuw).

GROOT CONCERN

zoekt via onze bemiddeling, voor één van haar werkmaatschappijen met een uitgebreid dienstenpakket, omvattend de nieuwbouw van projecten en installaties in binnen- en buitenland, contact met gegadigden voor de functie van

hoofd financieel economische zaken

Ter informatie:

onder rechtstreekse verantwoordelijkheid van de directie van de werkmaatschappij, adviseert betrokkene, veelal in nauwe samenwerking met andere afdelingen, de directie over de nederlandse onderneming. Daarnaast maakt hij deel uit van het toezichthoudend en adviserend team t.a.v. de dochtermaatschappijen en deelnemingen binnen en buiten Europa.

Bij de werkmaatschappij inclusief dochtermaatschappijen zijn ca. 4500 medewerkers betrokken. De afdeling financieel-economische zaken van de werkmaatschappij een overkoepelt aantal specialistische afdelingen gericht op de geaardheid van het leveringsprogramma.

Voor deze zeer belangrijke topfunctie komt in aanmerking een ervaren

bedrijfs-economisch manager

van academisch niveau.

Als vereisten gelden:

- a. academische opleiding (econoom of register-accountant)
- b. ervaring in bedrijfsleven of aannemingsbedrijf
- c. leidinggevende capaciteiten en common sense
- d. een praktische en efficiënte aanpak van problemen
- e. goede kontaktuele eigenschappen
- f. managerial thinking
- g. belangstelling voor de engelse taal
- h. leeftijd ca. 35 jaar.

Economen en/of accountants kunnen schriftelijk reflektieren onder Z-3143 aan Drs. J. de Zeeuw, directeur van het bedrijfsadviesbureau, Oostzijde 92B Zaandam, die bevoegd is nadere informatie te verstrekken in een persoonlijk onderhoud.

Verkeer en industrie moeten nog leren dat moeder natuur hun niet onbeperkt en ongeacht hun dichtheid gratis de schone luier blijft onderbinden. En laat niemand komen met het argument dat bij evenwichtige groei onze concurrentiepositie verslechtert.

Wij plukken de grote voordelen van de dichtheid van onze infrastructuur; de nadelen dat dit meer „sanitaire” maatregelen kost moeten we op de koop toe nemen, gelijk ook de bijen en de mieren dit moeten doen, en ook doen; de vlinders — zij hebben de ruimte — niet.

J. G. Nolst Trenité

Naschrift

Als de heer Nolst Trenité mijn artikel nog eens rustig leest zal hij ongetwijfeld tot de ontdekking komen, dat ik de mogelijkheid tot afremming van de kwantitatieve economische groei heb vooropgesteld om mij daartegen af te zetten. Het is namelijk naar mijn mening een kwalitatief en geen kwantitatief probleem. Ditzelfde betoogt mijn opponent in het tweede deel van zijn ingezonden stuk. Wat hij zegt ligt dan ook helemaal in het verlengde van mijn uiteenzetting.

Mijn eindconclusie is misschien wat cryptisch uitgevallen, maar de bedoeling is daar weer het kwantitatieve as-

pect van de economische groei naar voren te halen. Ik geloof dus dat de heer Nolst Trenité en ik aan dezelfde kant staan. Hij heeft mij ten onrechte vereenzelvigd met de kwantitatieve afremmers in wier huid ik even was gekropen.

Prof. Dr. F. Hartog

Blijf bij!

Lees „E.-S.B.”

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
t.b.v. de Rijks Planologische Dienst

hoofd bureau sociaal-economische zaken vac. nr. 0-5386/0936

Taak o.m.: adviseren inzake de economische aspecten van het ruimtelijk beleid; verrichten van studies op dit terrein; vertegenwoordigen van de Dienst bij contacten met o.m. ministeries en universiteiten.

Vereist: doctoraal examen economie.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 2798,- per maand.

voor het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid

t.b.v. het Consulentenschap voor arbeidsvoorziening van vrouwen en oudere werknemers

adjunct-consulent vac. nr. 0-3470/0936

Taak: in het kader van de voorbereiding van het bijzonder arbeidsmarktbeleid t.a.v. vrouwen en oudere werknemers o.m. bestuderen van de arbeidsmarkt; onderhouden van contacten met het bedrijfsleven en particuliere organisaties; verrichten van onderzoeken op deze terreinen, mede in internationaal verband; geven van voorlichting.

Vereist: Doctoraal examen in de economische, sociaal-wetenschappelijke of juridische studierichting.

Standplaats Leidschendam.

Salaris max. f 2401,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe en voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantievuitkering en 2,78% nacalculatie.